

Mýtizačné tendencie v poézii Jána Buzássyho

ZUZANA TURZOVÁ

Čiara je beh bodov do ničoty
A duša klieštená zachováva tvar.
I poézia, tá láska z druhej ruky.
(BUZÁSSY 1966: 13)

Vstupom do poézie Jána Buzássyho sa dostávame na hranicu základných princípov. Tých, ktoré oscilujú na hranici temného a jasného, a medzi ktorými stojí človek vo svojej podstate, vo svojom základe. Tak ako v mýtoch sa stretávame s reflexiou empirických odkazov ľudského pokolenia, tak aj v Buzássyho poézii nachádzame hlboké koncentrovanie metafyzických otázok po existenciálnej podstate. Tieto smerovania sa vostrujú používaním antikizujúcich prvkov, ktoré takto zamerané básne poeticky vyhrcojú. Ich uplatnením sa nám tak do popredia výraznejšie dostáva opozícia svojho a cudzieho,¹ resp. pre naše potreby bližšia opozícia naturalizácie a exotizácie. Pričom svojím, resp. naturálnym bude pre nás „mýtus ľudskej civilizácie“ v jednotlivých textoch Jána Buzássyho a cudzím motívy a prvky vychádzajúce z antických princípov. Našou úlohou bude načrtnúť mieru ich konkretizovania na úrovni poetologických princípov v závislosti od uplatnenia jednotlivých zdrojov.

V Buzássyho poézii môžeme vymedziť určité základné pojmy či kľúčové slová, o ktoré sa opiera. Tie sa následne variujú na rôznych úrovniach v súvislosti s poetickým nábojom jednotlivých básní. Rovnako ako v mýte sú „pôvodnými stavebnými prvkami symbolických klasifikácií vzťahy v podobe elementárnych sémantických opozícií“ (MELETINSKIJ 1989: 267), tak aj v jeho poézii nachádzame tieto elementárne vymedzenia, ktoré na seba berú podobu prírodných motívov, transformujúcich sa zo statickosti do živo pulzujúceho organizmu, a následne tak upozorňujú na platnosť pôvodných právd. Je len na subjekte, akú podobu si vyberie, lebo zodpovednosť za ňu nesie len on:

Podoba, ktorú sme si zvolili,

---

¹ Problematikou svojho a cudzieho sa vo svojej štúdií „Svoje“ a „cudzie“ ako nástroj interpretácie umeleckého textu“ zaoberá František Koli, ktorý hovorí, že „svoje“ a „cudzie“ sa „môže v texte realizovať okrem iného aj ako protiklad vysokého a nízkeho, dospelého a detského, starého a nového, pôvodného a odvodeného, mužského a ženského princípu“ (KOLI 2003: 13).

nás zrádza,
ba viac – skúma nás.
(BUZÁSSY 1972: 44)

Strata miery zodpovednosti však vedie k absolútnemu zlyhaniu, ktoré sa transformuje do polôh existencionálnej straty ľudskej podstaty v zmysle neuvedomenia si možných kauzálit.

A tak sa nám tu podoby uplatnenia ľudského princípu stávajú istým styčným bodom na úrovni „krvi a duše“ ako reprezentantov fyzického a duchovného na osi bytie – plynutie – nádej – smrť. Táto dichotómia sa následne prejavuje aj v podobe lyrického subjektu, ktorý je podľa Miloša Tomčíka „vnútorne rozdvojený, ba až takmer bolestne rozčesnutý“ (TOMČÍK 1985: 110). Toto rozdvojenie sa stáva základnou tézou o osudovosti človeka, ktorý je aj napriek životu v spoločenstve sám a jeho naplnením je neustále putovanie za niečím:

Tvarom určený a preto osamelý,
slabý,
v klesaní,
ktoré len krása podopiera.
(BUZÁSSY 1972: 51)

V týchto veršoch je vytvorený akýsi archetyp či mýtus kameňa, ktorý na seba preberá jednotlivé zložky ľudskej existencie; do popredia sa táto predstava dostáva najmä v Buzássyho zbierkach *Škola kynická* (1966) a *Krása vedie kameň* (1972).

Kameň ako taký tu nie je len symbolom (ten v nás totiž evokuje niečo nemenné či statické), ale naberá na seba alegorickú platnosť, pričom nedochádza k popieraniu temporálnosti. Od statickej naviazanosti sa tento motív tiahne cez oživenie (alebo zrodenie, čiže počiatok ľudstva): „Telo oslovené mramorom už hľadá zhmotnenie“ (BUZÁSSY 1966: 9) k pozícii vzdorujúceho silného subjektu a až po jeho zánik. Celý ľudský život sa vnáša do kameňa, ktorý sa tak následne stáva mýtom o putovaní niekam, tam, kde je večný začiatok a koniec: „Náš kruh sa úži, ale je“ (BUZÁSSY 1972: 103). Začiatok je koncom a koniec začiatkom a kolobeh plynutia je nestály a napriek tomu stále prítomný.

Táto situácia sa ešte viac umocňuje istou mierou akejsi „mýtickej“ snovosti, ktorá na seba berie časť t'archy životného údela človeka snažiaceho sa o únik:

Hmota, prehlbujúca pamäť spánku
v sne, keď duša zaprie telo
a uniká.
(BUZÁSSY 1966: 18)

Osud je však predurčením a napriek snahám o zmenu všetko plynie v presne vymedzených líniách kruhu symbolizujúceho síce nekonečnosť, ale len v zmysle trvania celej ľudskej existencie a nie jednej ľudskej individuality. Pre tú totiž platí:

Na konci cesty, ani nohy na pokračovanie,
pes v nás už vetří mäso hlíny
a telo si líha do pádu.
(TAMŽE: 91)

Buzássyho snahou je zachytiť podstatu ľudskej existencie pomocou osobnej determinácie; v súvislosti s tým sa podľa Miloša Tomčíka pokúša „o nové osvetlenie ľudskej situácie lyrického hrdinu, jeho psychického a mravného rozpoloženia, jeho súvislostí so svetom, ktorý ho obklopuje, jeho predstavy krásy ako nevyhnutného elementu jeho každodennej existencie“ (TOMČÍK 1985: 109). Abstraktné myšlienky a všeobecné hodnoty sa dostávajú do popredia a tvoria filozofický základ autorovej poetiky. Nosnosť nastolených tém si overuje pomocou presne stanovených postupov, ktorými chce „poznávať skutočnosť, prenikať slovom pod jej povrch, vyjadrovať jej premeny, zachytávať jemné odtiene“ (BAGIN 1978: 213). Preto sa pohybuje v líniách kolobehu života a má snahu o vhlbenie sa do „životnej podstaty“. Vo svojich zbierkach experimentuje, nebráni sa napríklad „významovým osciláciám medzi frazeológiou a lexikou“ (KOCHOL 1979: 16), čo niekedy spôsobuje až „hypertrofiu“ obrazov.

Silnou tendenciou, ktorá autorovi napomáha k dosiahnutiu cieľa, je využívanie antikizujúcich a mytologických prvkov. Okrem toho, že si v jednotlivých zbierkach vytvára svoj mýtus (napríklad spomínaný mýtus kameňa ako predstaviteľa ľudskej civilizácie), opiera sa aj o celé bohatstvo antických vzorov. Keďže mytológia „ustavične tlmočí menej pochopiteľné prostredníctvom pochopiteľnejšieho, rozumom nepostihnuteľného cez rozumom postihnuteľného, a najmä ťažko riešiteľného cez ľahšie riešiteľného“ (MELETINSKIJ 1989: 199), tak aj Buzássy² využíva túto formu, aby: 1. ozvláštnil svoju poetiku a viedol ju k exotizácii (teda k „cudziemu“) a 2. lepšie anticipoval ďalší vývoj „svojho“. Antické motívy predznačujú zložitý vývoj, ktorému predchádza ťažký vnútorný boj „harmónie verzus disharmónie“ v zmysle antického ideálu vyváženosti a jednoty tela a duše, to je Buzássyho dvojnej podstaty „krvi a duše“.

Antické prvky sa uplatňujú v introspektívnom vnímaní subjektu v závislosti od vonkajších okolností, pričom ich smerovanie je jasne naznačené. Ľudský subjekt sa dostáva

---

² Podľa Petra Zajaca možno u nej v tomto zmysle hovoriť o rozlišovaní poetiky a estetiky. Pričom „báseň nie je pre Buzássyho len tvarom trvale utkvetým v sebe, dovnútra sa zavinujúcou ezoterickosťou poetiky, ale aj krásou predbehnutou krvou, von smerujúcou exoterickosťou estetiky“ (ZAJAC 1995: 23).

do zorného uhla autora, ktorý ho skúma, zaznamenáva a predznačuje istý stav. Básne sa stávajú alegorickými náznakmi ľudského bytia, pričom však nejde o komplexný záznam, ale len o množstvo básnických obrazov, ktorých jedinou spojnicou je existenciálna neistota smerujúca ku katarznému vyvrcholeniu predstavovanému u Buzássyho smrťou ako koncom cesty.

Vo svojej snahe zachytiť celú existenciu si autor „vypomáha“ rôznymi anticko-mýtickými prvkami, ktoré možno klasifikovať do viacerých kategórií v závislosti od toho, ku ktorému krajnému princípu, život – smrť sa prikláňajú, poprípade ktorého účinok majú umocňovať a znásobovať. Rôzne spektrum znakov antickej proveniencie sa sémantizuje v týchto dvoch polohách a smeruje k vytváraniu významových radov. Na jednej strane teda identifikujeme motívy primkynajúce sa k princípu životnosti a jeho „významového okolia“, na druhej strane rozlišujeme významovú líniu motívov týkajúcich sa smrti. Spektrum významov určujú motívy pohybujúce sa v niekoľkých pomedziach:

1. život ako začiatok niečoho nového

Čerpajúc z antického bohatstva sa na tomto pomedzí stretávame so zobrazením života v jeho začiatku prostredníctvom mytologických postáv, ktoré reprezentujú *nymfy* ako nositeľky prírodného statusu a *Jánus*³ ako začiatok všetkého, božský princíp. Nymfa tu na seba nabera podobu telesnosti (princíp krvi), pričom sa vzdáva božskej predurčenosti a vydáva sa na cestu ľudského utrpenia:

Krv hľadá mliečnu cestu
a nymfa, ktorá pohla i kameňom,
cíti ten pohyb v sebe.
[...]

Až keď za noci prijme svoj údel,
človečenstvo,
hrdlo sa uvoľní
a na svitaní vydýchne hrst' piesku
(BUZÁSSY 1972: 34)

Jánus stojí síce na začiatku všetkého, ale len ako boh, ktorý si všima negatívne trýznenia začiatkov ľudských životov:

Jánus má málo tváří,
ale s očami vystačí:
aby zaplakal každým na inú stranu.
(TAMŽE: 41)

---

³ Jánus bol v antickej mytológii jedným z najstarších staroitalských bohov zobrazovaných s dvoma tvármi, symbolizujúcimi to, že vždy pozoruje veci minulé i budúce. Bol pánom brán neba i zeme, rokov, mesiacov i ročných období.

V oboch motívoch tak dochádza k posunu sémantického ťažiska smerom k negácii jeho platnosti. Oba totiž v kontexte antickej mytológie značia začiatok nového na úrovni pozitívnej percepcie, to znamená život = radosť. V uvedených veršoch však dochádza k pohybu smerom k vnímaniu života ako niečoho negatívneho, zlého či deštruktívneho.

2. život ako prežívanie, žitie

Keďže život je nositeľom utrpenia ľudskej individuality, nezostáva človeku nič iné než veriť, že dôjde k zlepšeniu jeho situácie. Túto úlohu tak na seba preberá antický motív *hedoné* (slasti) ako viery v nápravu⁴ a zlomenie púť, ktoré zväzujú človeka v jeho ľudskosti:

Raz v noci ťa spoznám,
Hédoné.
Raz, keď ma pykanie zbaví snov
a spánok bude iba spánkom,
nie spomienkami.
(TAMŽE: 77)

V druhom póle sa nám do popredia dostáva smrť ako cesta či smerovanie k jednému jedinému bodu, ktorý však zostáva nedefinovaný. Nositeľmi tohto smerovania sú antické motívy kentaurov a Chárona. Tie však samé osebe nie sú smrťou ako takou, lebo ich význam nespočíva v tom, že sú činiteľmi smrti – sú len istou spojnicou medzi svetom živých a mŕtvych. V básni s názvom *Kentauromachia*, ktorou v antickom kontexte pomenovávali boj na život a na smrť, sa stretávame tiež s bojom, ale s bojom o miesto v ľudskej spoločnosti, v ktorom aj taká hodnota ako láska smeruje k zániku, „lebo aj láska má len jeden smer: / ta a späť“ (BUZÁSSY 1966: 12). Celý boj na život a na smrť však aj tak smeruje k mýtickému Cháronovi, ktorý však ešte stále dáva na výber, lebo predurčenosť bytia sa nedá zmeniť:

Každým úlomkom z Cháronovho vesla sme tu dlhšie.
A hoci každý krok púť predĺži a cestu skráti,
máme na vybranie:
prešľapujeme.
(BUZÁSSY 1972: 104)

Sémantizovanie významového spektra na osi život – smrť osciluje od jedného k druhému bez konkrétneho či definitívneho ukotvenia, lebo „Kruh hľadá márne koniec stredu / a obsah rozmiest'uje v sebe“ (BUZÁSSY 1966: 28). Tak sa ľudský subjekt stáva autonómny činiteľom pohybujúcim sa vo svete svojho vnútorného nepokoja a nestálosti, čo Peter Zajac nazýva „chiliastickou osciláciou“ (ZAJAC 1995: 24).

---

⁴ Vyznávači etického smeru s názvom hedonizmus totiž považovali za najväčší princíp dobro a za najdôležitejší cieľ života slasť.

Mýtizačné antické elementy v Buzássyho zbierkach však nie sú nositeľmi prvkov, ktoré by vysvetľovali jestvujúci spoločenský poriadok, ale stávajú sa činiteľmi, ktoré pomáhajú človeku vysvetľovať seba samého v jeho vnútornom svete. Preberajú tak na seba funkciu akýchsi „tieňových“ motívov ozvlášťujúcich daný kontext z hľadiska jeho posunu do roviny inej, psychologicko-filozofickej, čiže civilnej. Napriek tomu však autor nepodlieha ich „preexponovanému užití“, čo skúmané texty drží v rovine „exotickej“ ozvláštnosti.

Vzťah antikizujúcich a súčasných prvkov nepredstavuje dejinný vývin progresívneho typu; dostávajú sa skôr do „rovnovážneho stavu“, ktorý ako by popieral vývin ľudskej bytosti. Antika sa mení v aktualizovanú retrospektívu. Cez vznešenosť jej výrazu sú estetizované problémy ľudskej existencie a básnický výraz sa približuje parnasistickému štýlu.

Problematika „svojho“ a „cudzieho“ sa tak v našom kontexte stáva akýmsi zblížovaním pojmov, keďže „cudzie“ čiže antické je len určitým nastavením zrkadla „svojmu“, čiže ľudskému v dejinnom vývoji. Následne dochádza k relativizovanému zblížovaniu na úrovni deterministického pojatia či osudovosti ľudskej bytosti, ktorá sa v akomkoľvek období ocitá vo vnútornom rozpoležení vyjadrenom v nasledujúcom citáte: „A duša, vlastným temnom vedená, / len blúdi v našich tmách“ (BUZÁSSY 1972: 14). Modifikuje sa len historická skutočnosť, ľudstvo sa v závislosti od okolností nemení, ľudská podstata zostáva totožná. To spôsobuje akési „pokrivenie zrkadla“ – nie človek je v ňom iný, ale práve zrkadlo sa vplyvom neho transformuje: „Lež boli tváre, / ktoré skrivilí zrkadlo“ (TAMŽE: 25). Sila ľudského vyjadrenia tak zostáva stála.

Nami nastolený mýtus ľudskej civilizácie ako niečoho vlastného, transformovaný do procesu naturalizácie sa tak nestáva len modelom, ktorý si Ján Buzássy vo svojej poézii vytvára. Je základom naväzujúcim na seba ďalšie skutočnosti, a tak sa náš pohľad, hoci si zachováva stabilný oporný bod, mení podľa posunu po diachrónej osi. Z Buzássyho poézie v zbierkach *Škola kynická* a *Krása vedie kameň* je zrejme, že tým pomyselným oporným bodom je ľudská bytosť ako podstata, ktorá sa v závislosti od historickej skutočnosti (temporalnosti⁵) nemení, a preto sa nami interpretovaná poézia stáva akýmsi sprostredkovateľom a upevňovateľom daného mýtu. Aj problematika „svojho“

---

⁵ Tento moment je závislý od diachróneho princípu, resp. smerovania. V istom bode dochádza k vývinu ľudstva, ale ten súvisí len s okolnosťami, čiže nemení sa vnútorné rozpoležení. Tento princíp sa tak ťahne cez všetky obdobia ľudských dejín a zostáva otvorený, aj keď sa na základe povedaného dá anticipovať následný vývoj.

a „cudzieho“ sa tak stáva akýmsi zlievaním do jedného, pričom sa binárnosť danej opozície rozbieha, nahrádza a definuje ako nový prvok, ktorým sa stáva „naše“, čiže ľudské.

PRAMENE

BUZÁSSY, Ján. *Krásna vedie kameň*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1972

BUZÁSSY, Ján. *Škola kynická*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1966

LITERATÚRA

BAGIN, Albín. „Poézia tisícnásobných súvislostí“. In Buzássy, Ján. *Básne*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1978, s. 211–224

KOCHOL, Viktor. „Viktor Kochol číta Jána Buzássyho.“ *Romboid* 14, 1979, č. 3, s. 10–17

SVOBODA, Ludvík a kol. *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia, 1973

KOLI, František. *Interpretačné reflexie*. Nitra: Aspekt, 2003

MELETINSKIJ, Jeleazar Moisejevič. *Poetika mýtu*, prel. Viera Šabíková. Bratislava: Pravda, 1989

TOMČÍK, Miloš. „Zápas o básnické poznanie.“ *Slovenské pohľady* 101, 1985, č. 4, s. 109–112

ZAJAC, Peter. „Nausikaá Jána Buzássyho.“ *Romboid* 30, 1995, č. 8, s. 23–27

RESUMÉ

Cieľom nášho príspevku je odhaliť „mýtizačné“ postupy v modernej slovenskej poézii, v diele významného slovenského básnika Jána Buzássyho. Zameriavame sa najmä na jeho ranú tvorbu, v ktorej sa nám tieto tendencie javia ako najvypuklejšie. V týchto zbierkach sa odkazy na antickú kultúru a jej mytologické bohatstvo dostávajú do popredia. My si všimame estetickú funkciu týchto motívov a ich uplatnenie na základe opozície „svoje“ a „cudzie“. Možno pozorovať zblížovanie týchto dvoch aspektov, ktoré sa v našom poňatí transformujú do opozície „naturalizácia“ verzus „exotizácia“. Reprezentantom pre obe tieto východiská sa stáva ľudská civilizácia vo svojej „pôvodnej“ podstate.

SUMMARY

The aim of the contribution is to reveal “mythical” modalities and devices in modern Slovak poetry, in the oeuvre of the noted poet Ján Buzássy. It focuses on his seminal work (collections of poems *Hra s nožmi* and *Škola kynická* in particular), where a salient tendency to employ aspects of ancient culture and its mythology may be observed. Particular attention is paid to the function of such motifs and their aesthetic validity; the crucial point of the analysis may be expressed by the opposition “my (our) own” and “foreign”. These two aspects tend to converge, which results in transforming the original opposition into that of “naturalization” and “exotization”, both of them referring to the primary, authentic substance of the human civilization.